

## Taltegn

*Sussi Toft, undervisningskonsulent, Døves Center for Total Kommunikation*



Tegnsprog er ikke så standardiseret som dansk, bl.a. fordi det ikke har en skriftsprogvariant, fordi det kun i begrænset omfang anvendes i massemedierne, og fordi de fleste døve børn ikke lærer sproget af voksne, der har tegnsproget som modersmål.

Tegnsprog er alligevel tilstrækkeligt standardiseret til, at alle døve i Danmark kan forstå hinandens tegnsprog og klart kan se forskel på dansk tegnsprog og et andet tegnsprog, f.eks. svensk eller engelsk.

Indtil for 15-20 år siden var døve børn samlet på nogle få døveskoler, og disse skoler blev tegnsprogscentre, tegnsprogsmiljøer, hvor der naturligt nok udviklede sig et bestemt regionalt tegnforråd lidt afvigende fra de andre døveskoler.

Der findes i dag langt flere undervisningsinstitutioner for døve børn, og dette medfører, at der opstår flere regionale varianter end tidligere.

Imidlertid modvirkes denne tendens af tegnsprogets udvidede offentlige anvendelse i TV og Døvefilm Video samt af, at de døve unge nu som tidligere samles på Nyborgskolen, hvor de på grund af det sociale samvær udvikler en fælles sprognorm.

Vi mener, at der igennem tiderne er sket regionale standardiseringer i de geografiske »døveområder«. Et geografisk »døveområde« er typisk en døveskole med

tilhørende døveforening, f.eks. Fredericia, Nyborg og København.

Udover de nævnte regionale forskelle tyder meget på, at der findes forskelle i tegnvalg, som er aldersbestemte.

Som hørende kan det være svært at opdage de mange varianter, enten fordi man kun har kontakt til en bestemt aldersgruppe af døve, eller fordi de fleste døve – bevidst eller ubevidst – »formaliserer« deres tegnsprog i deres forbindelse med hørende.

Tegnordbøger og gamle tegnbeskrivelser kan være en hjælp til at beskrive tegns historiske udvikling, men de gengiver sædvanligvis kun ét tegn for hvert begreb, og de mangler helt alders- og regionbestemte varianter.

På KC valgte vi for en del år siden primært at undervise i det »officielt autoriserede« talsystem, dvs. det talsystem der er gengivet i Danske Døves Landsforbunds ordbøger (1967 og 1979), samtidig med at vi introducerede de »gamle« navnetaltegn for 16, 17, 18 og 19 på tegnsprogskurser for fortsættere.

En dag, da vi tilfældigt diskuterede taltegn ved frokostbordet med en større gruppe døve, blev det klart, at der fandtes langt flere taltegn og varianter af de enkelte taltegn, end vi sædvanligvis gik og troede. Det viste sig også, at de fleste hørende uden familiemæssig tegn-

sprogsbaggrund slet ikke kendte en stor del af disse taltegn og de varianter, som voksne døve anvendte og forstod.

Vi besluttede derfor at indsamle og beskrive taltegn, således som de faktisk bruges i dag. I det følgende vil mængde- og ordenstillene blive gennemgået med alle de tegn og varianter, vi hidtil har kunnet finde.

Et særligt sprogligt fænomen, nemlig taltegn, som er blevet en del af det tegn, de opgiver mængde på – de såkaldte »inkorporerede« taltegn – vil blive taget op i en senere undersøgelse.

Centret har i indsamlingsperioden haft kontakt med døve, der repræsenterer forskellige aldersgrupper, døvemiljøer samt forskellig døveskolebaggrund.

### Mængdetal

De første registrerede taltegn kender vi fra P. A. Castbergs beskrivelse af, hvordan han underviste døve børn i at opfatte tallene abstrakt (1818).

I 1926 udgiver Døvestummerådet en tegnordbog, hvor et-håndssystemet for første gang gengives. Et-håndssystemet er fortsat det mest anvendte talsystem i dansk tegnsprog.

I 1928 fremkommer den senere forstander Eigil Forchammer med et forslag til ændring af taltegnene, som et udvalg udpeget af Døvestummerådet og Centralrådet herefter giver tilladelse til. Hans forslag blev efterprøvet på døveskolerne i et år, men vandt ikke genklang, hvorefter de helt forsvandt bortset fra en enkelt undtagelse, nemlig hans ændringsforslag til tegnet for hundrede. Dette tegn anvendes fortsat blandt døve.

I 1967 og 1979 udgav Danske Døves Landsforbund ordbøger, den sidste i samarbejde med Døves Center for Total Kommunikation, og taltegnene heri er identiske med Døvestummerådets ordbog fra 1926.

#### 1. Taltegn 6 – 9

Udover de hos Castberg og Døvestummerådet omtalte

taltegn anvendte børnene på Fredericiaskolen før i tiden en særlig variant, når de talte tegnsprog indbyrdes. Denne »forkortelsesvariant« anvendes således af døve, der i dag er 65-75 år.

- 1.1. Variant: Begge hænder med håndstillingen svarende til Castbergs 6-7-8 tegner det respektive tal i luften. 9-tallet afviger ved, at man kun tegner »knækket« i overgangen fra nitallets cirkel til nedstreg.

f.eks.



Aldersgruppen 55-70 bruger en forenklet variant.

- 1.2. I denne variant er venstre hånd passiv, mens højre hånds fingre i talhåndstillingen tegner tallet i luften.

6-tallet tegnes med en vandret håndorientering. 7-tallet afsluttes med, at pege- og tommelfingeren samles.

8-tallet tegnes med en vandret håndstilling.

9-tallet ligner 1.1. varianten bortset fra den passive hånd.





En kombination af disse to varianter ses undertiden.

1.3. En sidste variant er pegefingeren, der tegner tallene fra 6 til 9 samt 11 i luften.

I det talsystem, der i dag anvendes på døveskolerne og tegnsprogskurserne, findes en lille variant, som anvendes af døve i hvert fald fra 40 år og opefter. Denne gruppe døve udfører tallet ni med en drejning af håndleddet, der muligvis er en rest af det før omtalte »knæk«. Håndledsdrejningen er måske bevaret for visuelt at markere forskellen på 0 og 9.

Mange døve udfører desuden en tydelig mundbevægelse for 9 samtidig med tegnet.



2. Taltegn 10 – 20 – 30 osv.

Castberg markerede forskellen mellem 10'erne og 1'erne ved et »børst« med hænderne. Dette »børst« er formentlig efterhånden blevet reduceret til den bevægelse mod højre vi kender, og som første gang er gengivet i tegnordbogen fra 1926.

Der er ikke sket ændringer i 10'ernes udførelse sidenhen.

3. Taltegn 11 – 22 – 33 osv.

Disse tegn udføres i dag ens af omtrent alle døve. Henholdsvis tegnet for 1, 2, 3 osv. udføres med en rystebevægelse.

Rystebevægelsen mener vi kan have udviklet sig over mange år, ved at man har trukket de to bevægelser for

10'erne og 1'erne sammen. Hvornår denne rystebevægelse er blevet almindelig, ved vi ikke med sikkerhed. Ingen tegnordbøger beskriver denne rystebevægelse, selv om den ifølge vores referencegruppe også var almindelig brugt på tegnordbøgenes udgivelsestidspunkt. Ordbøgerne er således udtryk for en formel systematik i taltegnenes opbygning, som igennem tiderne har ændret sig i daglig sprogbrug.

#### 4. Taltegn 12 – 19

4.1. De i indledningen nævnte »officielt autoriserede« taltegn er en kombination af 10+2, 10+3, hvor 10'erne udføres med en glidende bevægelse til højre. Disse tegn bruges sjældent i daglig samvær, men ses undertiden, når en tydelig »udtale« af tallene er vigtig, f.eks. ved bankospil, foredrag for større forsamlinger samt ved samtale mellem hørende og døve.

4.2. Varianter, hvor bevægelsen udføres skråt eller lige frem ses oftere.

4.3. For 12 og 13 kan fingerspidser berøre hinanden i udgangsstillingen.

For 16 – 17 – 18 og 19 gælder, at udgangsstillingen kan være forskellig. Udgangsstilling kan være enten 1-hånd- eller 10-håndstilling

Disse varianter kan vi ikke bestemme geografisk eller aldersmæssigt.

4.4. En sidste variant for 12 – 13 – 14 og 15 udføres med en lodretgående bevægelse.



12



13

Oprindelsen til denne variant findes måske i de såkaldte navne-taltegn

#### 5. Navne-taltegn

Omkring 1907 dukker et nyt fænomen op, der relativt hurtigt bliver et nyt taltegnsystem. I filmen »Døves Tal« fra Døvefilm Video (1971) fortæller en ældre mand således, at det var to døve drenge på Fredericia-skolen – begge børn af døve forældre – der var ophavs-mænd til dette fænomen.

De to drenge begyndte at give de andre børn navne-tegn.

Disse navnetegn refererede til et eller andet specielt ved de pågældende børn. F.eks. fik en dreng, der altid var så forkølet, at hans næse løb, tegnet »Tommelfingeren, der gnides ned langs næsen.«

Fredericiaskolen var på det tidspunkt en kostskole, hvor alle børn havde hver sit nummer. Den forkølede dreng havde nr. 14. I løbet af få år blev navnetegnet og barnets skolenummer anvendt så hyppigt, at »forkølel-ses«-tegnet efterhånden ikke kun var tegnet for den pågældende dreng, men havde overført betydningen til drengens skolenummer, således at det endte med at blive tegnet for tallet 14.

Omkring 1916 ved vi med sikkerhed, at Fredericia-børnene bruger disse taltegn indbyrdes, dog kun som frikvarterstegn og muligvis kun på A-skolen.

I vores referencegruppe havde vi en ældre døv. På et tidspunkt bad vi ham om at gengive disse navne-taltegn for os. Som ventet var navne-taltegnene en nøjagtig gengivelse af tegnene fra filmen »Døves Tal«, men en ting undrede os: det var vores referents mund-bevægelser. Da vi spurgte ham, hvorfor han lavede disse mundbevægelser, blev han først lidt flov, men svarede derefter: »Sådan gjorde vi det dengang, vi vidste jo ikke, hvordan tallene skulle udtales«. Vores referent forbandt altså denne opremsning af navne-taltegnene med sin barndom og brugte helt automatisk sin barneudtale.

Den samme refleks kan opleves hos ældre døve, der konfronteres med tegnsprogede børn. Helt spontant dukker der nogle tegn op, de selv brugte som børn, tegn, de ikke har brugt siden og fuldstændig har glemt.

Som vi tidligere har nævnt, er det specielt 16 - 17 - 18 og 19, der bliver brugt i dag.



12



13



14



15

26



16



17



18



19

Ingen af disse tegn har tidligere været gengivet i tegnordbøger.

Navne-taltegnet 12 er muligvis oprindelsen til den sidste variant i foregående afsnit for tallene 12-15.

Ifølge filmen »Døves Tal« var der ingen særlige navne-tal tegn for tallene 1 - 9 + 11.

Omkring 1935 finder en gruppe børn på Fredericiaskolen på at konstruere nogle tegn for tallene 1-9, en slags tegnsprogsremse. Remsen bygger på, at hvert tal vises med et tegn, som udføres med det »rigtige« antal fingre. Disse tegn kendes vist kun af den samme gruppe døve.

- 1 var tegnet SUTTE-PÅ-TOMMELFINGER
- 2 var tegnet FUGL
- 3 var tegnet BLOMME
- 4 var tegnet SOLDAT
- 5 var tegnet FLOV

6 var tegnet EN-DER-ER-FLOV-OG-SUTTER-  
PÅ-TOMMELFINGER

7 var tegnet HANE

8 var tegnet DET-ER-FLOVT-OG-DU-SKULLE-  
SKAMME-DIG

9 var tegnet PROFESSOR

Efter 2. verdenskrig sker der en ændring i navnetal-  
tegnene og Fredericia- og Kastelsvejsskolerne, der stadig  
nummererer eleverne, udvikler hver sin variant, der  
ikke længere bygger på øgenavnene, men det officielle  
taltegnssystem.

På Kastelsvej udførtes navne-taltegnene for drengenes  
vedkommende ved tindingen, altså samme sted som  
tegnet DRENG. Pigerne navne-taltegn udføres ved  
brystet, samme sted som det gamle tegn for PIGE.



DRENG-NUMMER-4



PIGE-NUMMER-6

På Fredericiaskolen var der ikke forskellige tegn for  
dreng og piger. Alle navne-taltegn udføres med en  
rystebevægelse i neutralområdet.

Omkring 1960 er der imidlertid sket en ændring på  
Fredericiaskolen. Elevernes navne-taltegn er nu slet og  
ret blevet til f.eks. NUMMER-SEKS.

#### 6. Taltegn 21 - 98

I dag er det mest almindeligt at udføre disse tegn som  
en sammensætning af en + tyve, syv + fyrre o.s.v.

Det er det »officielt autoriserede« talsystem, der anvendes på tegnsprogskurser og døveskoler.



NUMMER-6



21

Inden for denne talgruppe findes varianter, der groft  
sagt kan deles op i to hovedgrupper - før og efter  
dobbelttallene 22 - 33 - 44 o.s.v., der som tidligere  
nævnt udføres med en rystebevægelse.

De følgende varianter bruges hyppigt blandt de fleste  
døve. For alle varianterne gælder, at 10'erne udføres  
for l'erne i modsætning til det »officielt autoriserede«  
talsystem.

6.1. Den første gruppe er tallene før dobbelttallene:

21				
31	32			
41	42	43		
51	52	53	54	

For denne gruppe gælder det at håndbevægelsen  
er indadrejende.

Nogle døve anvender samme tegnudførelse for  
tallene 61 - 62 - 71 - 72 - 81 - 82 - 91 - 92. Ellers  
bruges det »officielt autoriserede« talsystem.

6.2. Den næste gruppe er tallene efter dobbelttallene:

24	25	26	27	28	29
34	35	36	37	38	39
	45	46	47	48	49

I denne gruppe går bevægelsen enten i en lille bu ned og op til højre eller glidende til højre.



26

6.3. Taltegn 23 udføres uden retningsbevægelse, men med et lynhurtigt skift mellem 2 og 3.



23

25

Det samme princip kan også bruges til 25 og 45

6.4. 25 – 35 – 45 – 65 – 75 – 85 – 95 har et lille slag eller kast udad i overgangen fra 10'erne til 5.

Hvornår disse varianter er blevet almindelige, ved vi ikke præcist, men de henføres af enkelte døve til perioden 1928-1950.

7. Taltegn 100 – 200 o.s.v.

Den første variant kender vi fra Castbergs beskrivelse:

28

antallet af hundreder efterfulgt af håndalfabets H (gl.). Senere udføres H lodret med en nedadgående rystebevægelse.

For 200-500 findes en ekstra variant, der ser således ud:



200

En lille gruppe ældre døve udfører 200-500 med en glidende bevægelse til højre med håndryggen vendt væk fra kroppen.



300

400

I 1928 foreslår E. Forchammer en ny variant, der som tidligere nævnt slår igennem og er almindelig brugt i dag og gengives i ordbøgerne 1967 og 1979 (se eksemplet 400).

8. Taltegn 1000

Taltegnene for 1000 har, så vidt vi ved, ikke ændret sig nævneværdigt. I 1818 brugtes håndstillingen T fra det gamle håndalfabet, hvor de unge i dag fortrinsvis bruger bogstavet T fra det internationale håndalfabet.

Tegnet udføres med en nedadgående bevægelse.

### 9. Taltegn 0

I dag bruges 3 forskellige varianter.

1. det internationale håndalfabet '0'
2. '0'-tegnet i luften
3. '0' fra det gamle håndalfabet.

Nogle skolebørn bruger den sidste variant med et pust gennem »nullet«.



FØRSTE



ANDEN

### 10. Ordenstal

10.1 Ordenstal 1.-15., 20., 30. Ordenstallene vises almindeligvis ved at gentage tegnet for mængdetallet flere gange med små, korte bevægelser.

For ordenstallene 1.-5. er der yderligere to varianter:

10.2 Variant:

1. mængdetaltegnet udføres med små, opadgående bevægelser
- 2.-5. mængdetaltegnene udføres med små, nedadgående bevægelser



FØRSTE



ANDEN



TREDIE



FJERDE

10.3. Variant:

1. Den passive hånd – sædvanligvis venstre – fastholder mængdetallet. Den aktive – sædvanligvis højre – hånds pegefinger berører tommelfingeren flere gange.

2. Den passive hånd fastholder mængdetaltegnet, og den aktive hånds pegefinger berører pegefingeren flere gange.

3. Den passive hånd fastholder mængdetaltegnet, og den aktive hånds pegefinger berører langemand flere gange.

4. + 5. Den passive hånd fastholder mængdetallet, og den aktive hånds pegefinger berører lillefingeren flere gange.

6.-8. Kan ligeledes udtrykkes efter samme princip, altså ved at fastholde mængdetallet med den passive hånd og med den aktive hånds pegefinger berøre mængdetalshåndstillingen, men bruges almindeligvis ikke ifølge vores observationer.



Endelig har ordenstallene 1-9 en meget almindelig variant, der starter fra næsen:

1. Den aktive hånd angiver mængdetallet, og tommelfingeren bevæges fra næsen og frem.
2. Den aktive hånd angiver mængdetallet, og pegefingern bevæges fra næsen og frem.
3. Den aktive hånd angiver mængdetallet, og langemand bevæges fra næsen og frem.
4. + 5. Den aktive hånd angiver mængdetallet, og lillefingeren bevæges fra næsen og frem.
- 6., 7. og 8. Den aktive hånd angiver mængdetallet, og pegefingern bevæges fra næsen og frem.
9. Den aktive hånd angiver mængdetallet, og tommelfingern og pegefingern bevæges fra næsen og frem.



*FØRSTE*



*ANDEN*

I dette afsnit bør også nævnes tegnene for begreberne først, aller-først, for det første, andet, tredje, fjerde og femte. Begrebet 'først' udføres således: Den passive hånd angiver mængdetallet, og den aktive hånds pegefinger slår hen over tommelfingeren. Begrebet 'allerførst' har samme håndstillinger, men pegefingern udfører bevægelsen, vi kender fra tegnet IGEN, blot op langs tommelfingern.

Begrebet 'for det første', -andet, -tredje, -fjerde og -femte udføres således:



*FØRSTE*



*ANDEN*



*TREDIE*



*FJERDE*



*FEMTE*

De varianter, vi har nævnt i artiklen inddeles i forskellige kategorier.

1. De officielle taltegn som hørende eller døve i samarbejde med hørende har registreret og udgivet i ordbøger.

2. Taltegnsvarianter, der er opstået på grund af den almindelige historiske »udtale«-udvikling.
3. Taltegn, der er opstået og brugt inden for et bestemt døveskoleområde i en bestemt periode.

I vores indsamling er vi kun stødt på to »børneopfundne« systemer. Navnetaltegningene, der bruges af alle, og talremsen for 1-9 (afsnit 5, side 26-27), der kun kendes af et meget begrænset antal døve.

Det er et særligt træk ved tegnsprog i modsætning til de fleste talesprog, at det i høj grad har været børnene, der har bidraget til sprogets udvikling.

Begge talsystemerne er fra dette århundrede. Vi har kunnet finde tilsvarende »børne«-remser« fra forrige århundrede, netop fordi det kun er de officielle taltegn, der er blevet registreret.

Vi kan heller ikke tidsbestemme overgangen fra Castbergs 6-7-8 og 9 til vor tids 6-7-8 og 9. Det eneste, vi kan se, er, at systemet var officielt i 1926, da ordbogen udkom. Hvem, der udførte det nye system, ved vi heller ikke – men vi kan se, at næsten alle de varianter, der er nævnt i artiklen, indgår i de voksne døves tegnsprog i dag.

### Konklusion

Der findes således langt flere forskellige taltegn inden for døves tegnsprog end vi er vant til fra det danske talesprog. Nogle af taltegnene er helt forskellige fra det »officielle« talsystem, mens andre er varianter af dette. En årsag til de helt forskellige taltegn er tegnsprogets isolation i bestemte »døveområder«, hvor især døveskolerne i lange perioder var lukkede miljøer. Inden for disse miljøer udviklede de døve børn deres egne taltegnsystemer som de anvendte indbyrdes, mens de over for de voksne hørende på skolerne anvendte det 'officielle' talsystem. Det er således et særligt træk ved tegnsprog i modsætning til de fleste talesprog, at det hyppigt har været børnene, der har bidraget til sprogets udvikling.

Vi har som nævnt fundet to eksempler på disse børne-

opfundne systemer. Begge stammer fra dette århundrede og kan således huskes af ældre, nulevende døve. Sandsynligvis har der været mange flere systemer i sidste århundrede, men det har vi ikke kunnet finde noget vidnesbyrd om, fordi det i ordbøgerne altid kun har været det 'officielle' taltegn, man har registreret.

Man kan stort set inddele taltegnene og de forskellige varianter i 3 forskellige kategorier.

1. De »officielle« taltegn som hørende eller døve og hørende i samarbejde har registreret og udgivet i ordbøger.
2. Varianter af de »officielle« taltegn, som er opstået over en lang periode, sandsynligvis som et led i en almindelig historisk »udtale«-udvikling.
3. Taltegn, der er opstået og brugt inden for et bestemt døveskoleområde i en bestemt periode.

Bortset fra den omtalte børneremse fra 1-9 indgår alle de varianter og taltegn, vi har nævnt i artiklen i voksne døves tegnsprog i dag, men på en sådan måde, at man for nogle af varianternes vedkommende kan tale om regionalt og aldersbestemt brug.

### Litteratur

- P. A. Castberg: *Forelæsninger over Døvstumme-Undervisningens Metode holdne i Pastoralseminariet i København, København 1818.*
- Håndbog i tegnsprog*, Danske Døves Landsforbund, København 1967.
- Ordbog i de Døvstummets Tegnsprog*, Døvstummerådet, København 1926.
- Lars von der Lieth: *Tal grebet ud af luften, Tyst Jul*, Danske Døves Landsforbund, 1971.
- E. Forchhammer: *Forslag til forandring af taltegnene, Smaa blade for døvstumme*, 38. 1928.
- Dansk-tegnordbog*. Danske Døves Landsforbund og Døves Center for Total Kommunikation, 1979.
- Døves Taltegn, Døvefilm Video, 1971.